

Bölüm 5

Hukuki İlişkiler ve Haklar

1

Hak Kavramı ve Tanımı

1 Hak kavramını açıklayabilme

2

Hakların Ayrımı

2 Kamu haklarını ve türlerini açıklayabilme

3 Özel hakları tanımlayıp, türlerini sınıflandırabilme

Anahtar Sözcükler: • Hak • Hak Sahibi • Kamu Hakları • Özel Haklar • Şahıs (Kişi) • Mutlak Haklar • Nisbi Haklar • Malvarlığı • Kişilik • Mülkiyet

GİRİŞ

“Hukuki İlişkiler ve Haklar” başlıklı bu bölümde “Hak Kavramı ve Tanımı”, “Hakların Ayrımı” temel başlıkları altında ele alınacak temel kavramlar; hak, hak sahibi, hukuki ilişki, yetki, hakların ayrımı, kamu hakları, kişisel kamu hakları, sosyal ve ekonomik kamu hakları, siyasal kamu hakları, genel nitelikli kamu hakları, özel nitelikli kamu hakları, özel haklar, şahıs (kişi), mutlak haklar, nisbi haklar, malvarlığı, mülkiyet hakkı, eşya, aynı haklar, sınırlı aynı haklar, devredilebilen haklar, devredilemeyen haklar, yenilik doğuran haklar, alelâde haklar, bağımlı haklar, bağımsız haklardır. Bu ünitemiz ile amaçlanan; öğrencilerimizin hak kavramını tanımlayabilmeleri, hakların ne şekilde ayırma tâbi tutulduğunu ifade edebilmeleri, kamu hakları ve özel hakların türlerini belirtip bunları örneklendirebilmeleri, mülkiyet hakkını açıklayabilmeleri, mutlak haklar ve nisbi haklar arasındaki farkları belirtebilmeleridir.

Hak kavramı, özel hukuk alanının en temel kavramlarından biridir. Öğretide objektif hukuk sadece hukuk sözcüğü ile ifade edilirken, subjektif hukuk için ise hak sözcüğü kullanılmaktadır. Hakkı çeşitli şekillerde tanıma tâbi tutmak mümkündür. Hak, esasen, hukuk düzeni tarafından kişilere tanınmış olan yetkileri ifade eder. Bir başka tanımla da hak, “hukuk tarafından tanınan, yararlanılması hak sahibinin iradesine bırakılan ve korunmasını isteme hususunda bireyin yetkili sayıldığı menfaatlerdir. Haklar doğdukları hukuk kuralının niteliğine göre kamu hakları ve özel haklar olmak üzere iki alt gruba ayrılır. Özel haklar, kişiler ile kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen özel hukuk kurallarından doğan haklardır. Bunlar “medeni haklar” olarak da nitelendirilmektedir. Kamu hakları ise kamu hukukundan doğan, vatandaşların Devlet’e karşı sahip olduğu hakları ifade eder. Diğer ifadeyle kamu hakları, kişiler ile Devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk kurallarından doğan haklardır.

HAK KAVRAMI VE TANIMI

Hak kavramı, özel hukuk alanının temel kavramıdır. Hakkı çeşitli şekillerde tanıma tâbi tutmak mümkündür. Hak esasen, hukuk düzeni tarafından kişilere tanınmış olan yetkileri ifade eder. Bir başka tanımla da hak, “hukuk tarafından tanınan, yararlanılması hak sahibinin iradesine bırakılan ve korunmasını isteme hususunda bireyin yetkili sayıldığı menfaatlerdir.”

✓ Hak, “hukuk tarafından tanınan, yararlanılması hak sahibinin iradesine bırakılan ve korunmasını isteme hususunda bireyin yetkili sayıldığı menfaatlerdir.”

Sözlük anlamına bakıldığında hakkın hukuk sözcüğünün tekili olarak ifade edildiği görülmektedir. Ancak sıklıkla çeşitli haklardan, örneğin alacak hakkından, ortaklık hakkından, mülkiyet hakkından, sınırlı aynı haklardan, marka, patent haklarından, telif hakkından, kişilik haklarından bahsedilir. Bu örneklerde hak kavramı tamamen başka bir anlam taşımaktadır. Hukukun, toplum yaşamını düzenleyen ve Devlet gücü ile yerine getirilen, hukuki yaptırımla kuvvetlendirilmiş olan kuralların bütünü ifade eden haline öğretide objektif hukuk denilmektedir. Objektif hukukun kişilere bahsettiği yetkileri ifade eden kısmı ise, subjektif hukuk olarak adlandırılmaktadır. İşte öğretide objektif hukuk sadece hukuk sözcüğü ile ifade edilirken, subjektif hukuk için ise hak sözcüğü kullanılmaktadır. Yukarıdaki örneklerde geçen hak kavramı da esasen subjektif hukukun kapsamına girmekte olup, kısaca hak kavramı ile ifade edilmektedir.

✓ Objektif hukuk, öğretide hukukun toplum yaşamını düzenleyen ve Devlet gücü ile yerine getirilen, hukuki yaptırımla kuvvetlendirilmiş olan kuralların bütünü ifade eden haline denilmektedir. Objektif hukuk, sadece “hukuk” sözcüğü ile ifade edilebilir.

Hakkı, “hukuk tarafından kişilere tanınmış yetkiler ve yüklenen yükümlülükler” şeklinde tanımlamak da mümkündür. Birbirinden farklı gibi duran “hukuk” ve “hak” kavramları, her olayda ayrı ve başka açılardan ele alınabilecekleri hâlde, aralarında nitelikleri bakımından bir fark bulunmamaktadır. Aralarındaki bağlantı açısından, daima hukuk tarafından benimsenmiş olan bir haktan bahsedilebileceği unutulmamalıdır. Gerçekten her hak daima bir hukuk kuralına dayanır. Bu hukuk kuralının, kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, kanun hükmünde kararname, tüzük, yönetmelik gibi bir yazılı kural yahut örf ve âdet hukuku gibi

yazılı olmayan bir kural olması önem arz etmez. Bu nedenle hukuk kurallarının korumadığı bir hareket tarzının, bir menfaatin, bahşetmediği bir yetkinin hak olarak nitelendirilmesi mümkün değildir.

✓ Subjektif hukuk, objektif hukukun kişilere sağladığı yetkileri ifade eden kısmıdır. Subjektif hukuk için, “hak” sözcüğü kullanılabilir.

Her hakkın varlığı o hakkın sahibinin varlığına da işaret eder. Hukukta hak sahibi olan varlıklara kişi (şahıs) denilmektedir.

✓ Kişi (şahıs), hukukta hak sahibi olan varlıklara denir.

Hak kavramı hukuki ilişkinin özünü teşkil etmektedir. Bazen yetki sözcüğü ile de ifade edilen hakkın niteliğinin ne olduğu hakkında hukukçular arasında öteden beri tartışma mevcuttur. Bu husus-

ta ileri sürülen birçok kuramdan önemli olanlarını, bu kitabın kapsamı nedeniyle sadece saymakla yetineceğiz: Bu kuramlar, *İrade Kuramı*, *Menfaat Kuramı* ve *Karma Kuramı*dır.

✓ Bir hukuki ilişkinin özünü teşkil eden hak kavramı, bazan yetki sözcüğü ile ifade edilir.

dikkat

Her hak daima bir hukuk kuralına dayanır. Bu hukuk kuralı, kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, kanun hükmünde kararname, tüzük, yönetmelik gibi bir yazılı kural, yahut örf ve âdet hukuku gibi yazılı olmayan bir kural olabilir. O halde, hukuk kurallarının korumadığı bir hareket tarzı, bir menfaat, bahşetmediği bir yetki hak olarak nitelendirilemez.

Öğrenme Çıktısı

1 Hak kavramını açıklayabilme

Araştır 1

Objektif hukuk ve subjektif hukuk kavramlarını açıklayınız.

İlişkilendir

Hak kavramının hukuki ilişkinin özünü teşkil ettiğine ilişkin kapsamlı bilgi için Necip Bilge'nin “Hukuk Başlangıcı (35. Bası. Ankara 2017)” adlı eserini inceleyiniz.

Anlat/Paylaş

Hakkın dayandığı hukuk kuralının mutlaka yazılı hukuk kuralı olması gerekip gerekmediğini tartışınız.

HAKLARIN AYRIMI

Hukuk kurallarının düzenlemekte olduğu ilişkiler çok çeşitli ve birbirinden farklıdır. Bu nedenle hukuk kurallarının tanıdığı yetkiler olarak nitelenen haklar da özleri itibarıyla birbirinden farklı ve çeşitlidir. Bununla birlikte hakları çeşitli ölçütlerle göre sınıflandırmak mümkündür:

Kamu Hakları - Özel Haklar Ayrımı

Haklar doğdukları hukuk kuralının niteliğine göre kamu hakları ve özel haklar olmak üzere iki alt gruba ayrılır:

Kamu hakları kamu hukukundan doğan, vatandaşların Devlet'e karşı sahip olduğu hakları ifade eder. Diğer ifadesiyle kamu hakları, kişiler ile Devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk kurallarından doğan haklardır. Bu haklara örnek olarak kişisel özgürlükler, seçme hakkı, seçilme hakkı, eğitim ve öğretim hakkı, çalışma hakkı, dilekçe hakkı gibi haklar sayılabilir.

dikkat

Özel haklardan yararlanmada vatandaşlar arasında yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi vb. hususlarda eşitlik ilkesi geçerli iken, kamu haklarından yararlanmada eşitlik ilkesi geçerli değildir.

Kamu hakları kamu hukukundan doğan, kişiler ile Devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen haklardır. Özel haklar ise özel hukuk kurallarından doğan, kişiler ile diğer kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen haklardır.

Kamu Hakları ve Türleri

Kamu hakları kamu hukukundan doğan ve vatandaşların Devlet'e karşı sahip oldukları haklardır. Kamu hakları, kişilerin toplumla olan ilişkilerini düzenleyen kurallardan doğan haklardan oluşukları için sınır ve kapsamları yönünden henüz oluş hâlinindedirler. Kamu haklarını genel nitelikli kamu hakları ve özel nitelikli kamu hakları olmak üzere iki alt dala ayırmak mümkündür.

Genel Nitelikli Kamu Hakları

Anayasa'nın ikinci kısmında 12. madde ve devamında "*Temel Haklar ve Ödevler*" başlığı altında

düzenlenmiş bulunan kamu haklarına genel nitelikli kamu hakları denilmektedir. Kamu kuruluşları ile hukuken bir ilişkiye girilmeksizin, genel olarak kişilere verilen bu hukuki yetkiler üç kategoride toplanmaktadır: Bunlar, *kişisel kamu hakları*, *sosyal ve ekonomik kamu hakları* ve *siyasal kamu hakları*dır.

Kişisel Kamu Hakları

Kişisel kamu haklarına "koruyucu kamu hakları (negatif statü hakları)" da denilir. Bunlar, kişinin maddi ve manevi tüm varlığı ile ilgili bulunan ve bu varlığın serbestçe geliştirilmesi amacına yönelik olan; kişinin Devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hak ve hürriyetlerdir. Bu haklar Devlet'e negatif bir tutum, kişiye karşı karışmama ödevi yüklerler. Söz konusu haklar, kişiyi topluma ve özellikle de Devlet'e karşı korumak için öngörülmüşlerdir.

Kişisel kamu hakları Anayasa'nın ikinci kısmının ikinci bölümünde, "Kişinin Hakları ve Ödevleri" başlığını taşıyan 17-40. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Bu hak ve hürriyetlere örnek olarak, "kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı" (m.17), "kişi hürriyeti ve güvenliği" (m.19), "özel hayatın gizliliği" (m.20), "konut dokunulmazlığı" (m.21), "haberleşme hürriyeti" (m.22), "yerleşme ve seyahat hürriyeti" (m.23), "din ve vicdan hürriyeti" (m.24), "düşünce ve kanaat hürriyeti" (m.25), "düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti" (m.26), "bilim ve sanat hürriyeti" (m.27), "basın hürriyeti" (m.28), "sürelili ve süresiz yayın hakkı" (m.29), "dernek kurma hürriyeti" (m.33), "toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı" (m.34), "mülkiyet hakkı" (m.35), "hak arama hürriyeti" (m.36) gösterilebilir.

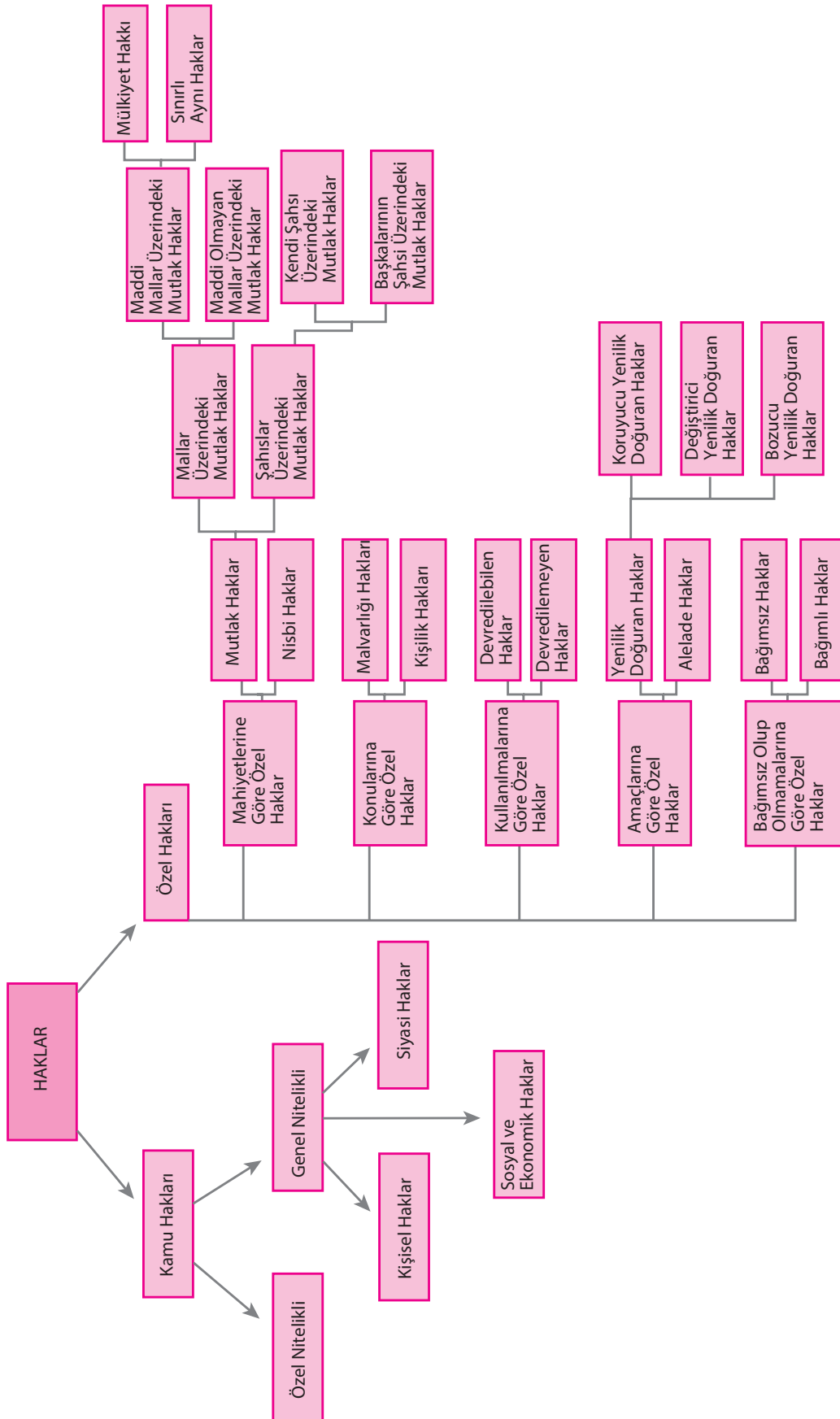

dikkat

Kişisel kamu haklarına "koruyucu kamu hakları (negatif statü hakları)" da denilir. Bunlar, kişinin maddi ve manevi tüm varlığı ile ilgili bulunan ve bu varlığın serbestçe geliştirilmesi amacına yönelik olan haklardır. Bu haklar Devlet'e negatif bir tutum, kişiye karşı karışmama ödevi yükler.

Kişisel kamu hakları, kişinin Devlet tarafından dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hak ve hürriyetlerdir, hukuk düzenince kişiyi topluma ve özellikle de Devlet'e karşı korumak için öngörülmüşlerdir.

Sosyal ve Ekonomik Kamu Hakları

Kişinin toplum hayatı içindeki sosyal ve ekonomik faaliyetleri ile ilgili olan; bireylere Devlet'ten olumlu bir davranış, bir hizmet, bir yardım isteme imkânını tanıyan haklardır. Bu haklara "isteme hakları (pozitif statü hakları)" da denir. Bu haklar Anayasa'nın ikinci kısmının üçüncü bölümünde 41-65. maddeler arasında düzenlenmiştir. Bu haklara örnek olarak "ailenin korunması ve çocuk hakları" (m.41), "eğitim ve öğretim hakkı" (m.42), "çalışma ve sözleşme hürriyeti" (m.48), "çalışma hakkı" (m.49), "çalışma şartları ve dinlenme hakkı" (m.50), "sendika kurma hakkı" (m.51), "toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme hakkı" (m.53), "grev hakkı ve lokavt" (m.54), "sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması" (m.56), "konut hakkı" (m.57), "sosyal güvenlik hakkı" (m.60) gösterilebilir. Bu tür haklar Devlet'in bazı hizmetleri yapmasını zorunlu kılar, Devlet'e sosyal alanda birtakım ödevler yükler. Ancak Anayasa'ya göre Devlet'in bu hizmetleri yerine getirebilmesi malî kaynaklarının yeterliliğine bağlıdır (m.65).

dikkat

Sosyal ve ekonomik kamu hakları, kişinin toplum hayatı içindeki sosyal ve ekonomik faaliyetleri ile ilgili olan; bireylere Devlet'ten olumlu bir davranış, bir hizmet isteme imkânını tanıyan haklardır. Bu haklara "isteme hakları (pozitif statü hakları)" da denir.

✓ Sosyal ve ekonomik kamu hakları Devlet'in bazı hizmetleri yapmasını zorunlu kılarak Devlet'e sosyal alanda bazı ödevler yükler.

Siyasal Kamu Hakları

Siyasal kamu hakları, kişinin genelde seçim yolu ile yahut diğer herhangi bir biçimde Devlet yönetimine ve siyasal kuruluşlara katılmasını sağlayan haklardır. Bu nedenle bu haklara "katılma hakları (aktif statü hakları)" da denilmektedir. Siyasal kamu hakları, Anayasa'nın ikinci kısmının dördüncü bölümünde 66-74. maddeler arasında düzenlenmiştir. Bu haklara "seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları ile halk oylamasına katılma hakkı" (m.67), "siyasal parti kurma hakkı" (m.68), "kamu hizmetlerine girme hakkı" (m.70),

"dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı" (m.74) örnek gösterilebilir.

dikkat

Siyasal kamu hakları, kişinin Devlet yönetimine ve siyasal kuruluşlara katılmasını sağlayan haklardır. Bu haklara "katılma hakları (aktif statü hakları)" da denilmektedir.

Özel Nitelikli Kamu Hakları

Belli kişilerin kamu kuruluşları ile olan ilişkilerini düzenleyen kamu hakları özel nitelikli kamu hakları olarak nitelendirilmektedir. Devlet memurunun aylık hakkı yahut ücretli izin hakkı gibi haklar kanunlarda öngörülmekte ve taraf iradelerinden bağımsız olarak düzenlenmektedirler.

Kamu Haklarının Sınırlandırılması

Anayasa'da düzenlemeye kavuşturulmuş olan "temel hak ve hürriyetler" Anayasa'nın öngördüğü çerçevede sınırlanabilmektedir. Anayasa'nın 13. maddesinde düzenlemeye göre, "*Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.*" Anayasa, temel hak ve hürriyetlerin özlerine dokunulmadan, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlandırılabilceğini hükme bağlamaktadır. Anayasa'nın m.14/1 hükmüne göre, "*Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devlet'in ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.*"

Anayasa'daki genel sınırlamaların haricinde temel hak ve hürriyetler yine Anayasa'da gösterilen hallerde ayrıca özel sınırlamaya da tâbi tutulabilmektedir (örn. m.23/3, m.26/2, m.28/3, m.33/3, m.34/2, m.35/2, m.51/2, m.63/2).

✓ Anayasa'da, temel hak ve hürriyetlerin özlerine dokunulmadan, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olarak, ancak kanunla sınırlandırılabilceği düzenlenmiştir.

Yaşama İlişkilendir

“Seçme Seçilme Hakkı AİHM’e Taşınıyor
AA - 22 Mart 2011

Köln – UETD’nin Almanya’nın Köln kentinde bulunan genel merkezinde Türkiye’den avukat İsrail Kahraman ile birlikte basın toplantısı düzenleyen Hasan Özdoğan, dün YSK’nın kararına karşı AİHM’ye dava açmak için müracaatta bulunduklarını, müracaat dilekçesini Der-ya Kara, Salih Altınışık, Bayram Keskin, Ahmet Cemal Günaydın, Ali Arslan, Şenol Aslan ve Mahmut Bostan ile birlikte AİHM’ye verdiklerini söyledi.

Özdoğan, “yurt dışında yaşayan Türklerin seçme ve seçilme hakkını hala sınırlara koyulan sandıklarda oy vererek kullandığına” dikkati çekti. Seçme ve seçilme hakkının vatandaşlığın temel haklarından biri olduğuna işaret eden Özdoğan, Türk vatandaşiyken Alman vatandaşlığına geçene- lere Türkiye’deki işlemlerinde kolaylık sağlaması bakımından devlet tarafından verilen Mavi Kart’a sahip olanlar ile kendi aralarında hiçbir farkın olmadığını savundu ve “Türk vatandaşı olarak bizler de burada oy kullanamadığımıza göre o arkadaşlar ile aramızda bir farkımız yok” diye konuştu.

Bu meselenin çözülmesi için geçen yıl Ankara’da bazı ziyaretler yaptıklarını hatırlatan Özdoğan, YSK Başkanı’nın o dönemde konuya gereken ilgiyi göstereceğini beyan ettiğini, ancak bunun gerçekleşmediğini belirterek, “YSK kararı ile tüm ümitlerimizi suya düşürdü. Vatandaşlarımız tekrar dışlandıklarının, ikinci sınıf olduklarının tasdikini görmüş olduk. Biz bunu hazmedemedik. Çok üzüldük. Ne pahasına olursa olsun hakkımızı hukuk içerisinde aramak istedik” dedi.

Basın toplantısına İstanbul’dan katılan avukat İsrail Kahraman da müracaatlarındaki ge-

rekçeyi anlattı. Amaçlarının Türkiye Cumhuriyeti devletini mahkum ettirmek olmadığını vurgulayan Kahraman, gayelerinin Anayasa’nın 67. maddesindeki seçme ve seçilme hakkını temin etmek olarak açıkladı. Bu sorunu YSK’da halledemedikleri için üzgün olduklarını belirten Kahraman, “Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde alınan ek protokol kararıyla oy ve seçim hakkı temel insan hakkı olarak kabul ediliyor” dedi. YSK’nın 120 sayılı kararını anlatan Kahraman, 1960’lı yıllardan bu yana yurt dışında yaşayanların oy kullanmada sorunları olduğunu ifade ederek, şunları söyledi:

“AİHM’ye verdiğimiz aynı içerikteki dilekçeyi YSK’ya da vereceğiz. Bu 120 nolu karar değiştirilsin diye. AİHM’ye kalmadan bu kararı düzeltsin istiyoruz. YSK oy verme işlemleri için yeterli zamanın olmadığını ifade etti. Bu gerekçe haklı değil. Bu zaman yeterlidir. AİHM’nin bu konuyla ilgili Birleşik Krallık aleyhine ve buna benzer birkaç örnek kararı var. Umuyoruz ki YSK da kararını düzeltir AİHM’nin kararına gerek kalmaz. Bu mücadelede bugün sekiz kişi vardır, yarın milyonlarca kişi bu davayı açabilir.”

Türkiye’de oy kullanan vatandaşların oy kullanmada herhangi ekonomik külfeti olmadığına dikkati çeken Kahraman, yurt dışında yaşayan vatandaşların oy kullanmak için ortalama bin avro masraf yapması gerektiğini ve bunun da eşitlik ilkesine aykırı olduğunu savundu.

2007’deki genel seçimlerde 228 bin kişinin, 2010’daki referandumda 196 bin kişinin oy kullandığını belirten Kahraman, demokrasilerde bir oyun bile çok önemli olduğunu ifade etti.”

Kaynak: <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=227118>

Özel Haklar ve Türleri

Özel hukukun kapsamında eşit durumda olan kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk kurallarının bahsettiği haklar özel haklardır. Diğer bir ifadeyle özel haklar, özel hukuk tarafından hak süjesine, yani kişiye tanınan hukuki yetkililerdir.

Özel haklar, özel hukuktan doğarlar ve kişilerin birbirlerine karşı sahip oldukları hakları ifade ederler. *Genellik ilkesi* çerçevesinde, kamu haklarının aksine, özel haklardan herkes yararlanır. Bu haklardan yararlanmada kamu haklarına ilişkin Anayasa'daki düzenlemeden farklı olarak yabancılarla vatandaşlar arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Ayrıca Türk Medeni Kanunu (TMK) 8. maddesinde “insan” kavramına vurgu yaparak her insanın hak ehliyeti olduğunu ve buna göre bütün insanların, hukuk düzeninin sınırları içinde haklara ve borçlara ehil olmada eşit olduklarını hükme bağlamaktadır. Görüldüğü üzere özel haklardan yararlanmada *eşitlik ilkesi* söz konusudur.

Her özel hakkın karşısında kural olarak bir hukuki yükümlülük de yer almaktadır. Bu hukuki yükümlülük genel nitelikte bir yükümlülük olabileceği gibi, bir kişinin bir şeyi yapması, yapmaması ya da vermesi şeklinde de cereyan edebilir. Genel nitelikte hukuki yükümlülük açısından bir gerçek ya da tüzel kişinin mülkiyet hakkına müdahale etmeme yükümü örnek gösterilebilir. Bir talep hakkı söz konusu olduğunda da genellikle bir tarafın diğer tarafa karşı bir edimi yerine getirmek, bir şeyi vermek ya da bir şeyi yapmaktan kaçınmak yükümlülüğü doğabilecektir. Bir satış sözleşmesi söz konusu olduğunda, benzer şekilde, bir taraf satmış olduğu malı teslim etme yükümü altına girerken diğer taraf da kendi edimi olan para borcunu ödemekle yükümlü olacaktır. Bir apartmanın sakinleri arasında hafta sonunda belirli saatler dışında tamirat-tadilat yapılmaması konusunda bir sözleşme yapılmışsa, bu durumda da bir yapmama yükümlülüğü ortaya çıkar.

✓ Her özel hakkın karşısında kural olarak bir hukuki yükümlülük (bir kişinin bir şeyi yapması, yapmaması ya da vermesi şeklindeki yükümlülük) de yer almaktadır. Örneğin satış sözleşmesinde bir taraf (satıcı) sattığı malı teslim etmekle yükümlüyken diğer taraf (alıcı) da kendi edimi olan para borcunu (malın bedelini) ödemekle yükümlüdür.

Özel haklar da kamu hakları gibi çeşitli ayırimlara tâbidir. Özel haklar mahiyetlerine (niteliklerine), konularına, kullanılmalarına, devredilebilmelerine ve amaçlarına göre çeşitli ayırimlara tâbi tutulmaktadırlar.

dikkat

Genellik ilkesi çerçevesinde, kamu haklarının aksine, özel haklardan herkes yararlanır. Bu haklardan yararlanmada kamu haklarına ilişkin Anayasa'daki düzenlemeden farklı olarak yabancılarla vatandaşlar arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Ayrıca Türk Medeni Kanunu (TMK) 8. maddesinde “insan” kavramına vurgu yaparak, her insanın hak ehliyeti olduğunu ve buna göre bütün insanların, hukuk düzeninin sınırları içinde haklara ve borçlara ehil olmada eşit olduklarını hükme bağlamaktadır. Görüldüğü üzere özel haklardan yararlanmada eşitlik ilkesi söz konusudur.

Mahiyetlerine (Niteliklerine) Göre Özel Haklar

Özel haklar ileri sürülebileceği çevre açısından mahiyetlerine (niteliklerine) göre mutlak haklar ve nisbî haklar olarak ikiye ayrılır. Mahiyetlerine göre hakların asıl ayırımı budur.

✓ Özel haklar esasen mutlak haklar ve nisbî haklar olarak ikiye ayrılır.

Bu esas ayırımın yanı sıra mahiyetlerine göre hakları *yararlanma hakları* (iktidar hakları; birinci derecede haklar) ve düzenleme hakları (talî haklar; ikinci derecede haklar) şeklinde ikiye ayırmak da mümkündür. Ancak bu ayırım da esas itibarıyla mutlak haklar ve nisbî haklar ayırımının içerisinde ifade edilebilir niteliktedir.

Yararlanma hakları, mallar ve kişiler üzerinde iktidar temin eden haklardır. Diğer bir ifade ile kişinin belli bir konu, bir şey, bir kişi, bir fikir ürünü üzerinde etkide bulunabilmesini ifade eder. Bu haklar sahibine belirli bir davranıştan veya hukuki değerden yararlanma imkânı verirler. Yararlanma haklarından *alacak hakları* ve *grup hakları* sadece belli kişilere karşı ileri sürülebilirler. Bu yapıları iti-

barıyla **nisbî haklar** kategorisindedir. Yararlanma hakları arasında sayılan hâkimiyet hakları ile kişilik hakları ise herkese karşı ileri sürülebildikleri için **mutlak haklar** kategorisinde sayılmaktadır.

Düzenleme hakları sadece yararlanma haklarını etkileyen haklardır. Bu haklar kişiye özel birtakım yetkiler vererek bu haklara dayanarak kişinin, kendisi ya da başkası için yararlanma hakkı kurma, değiştirme, sona erdirmeye imkânını elde etmesini sağlarlar. Bu haklar da *yenilik doğuran haklar* ve *kudret yetkileri* olarak iki gruba ayrılırlar. Yenilik doğuran haklar, tek taraflı bir irade açıklaması (beyanı) ile hukuki bir durumu yaratmakta, değiştirmekte ya da ortadan kaldırmaktadır. *Kudret yetkileri* ise bir kişiye, başkasının malvarlığını etkileyecek şekilde hukuki işlem yapmak yetkisini veren haklardır (örneğin, temsil yetkisi).

dikkat

Özel haklar, ileri sürülebileceği çevre açısından, mahiyetlerine (niteliklerine) göre mutlak haklar ve nisbî haklar olarak ikiye ayrılır. Bu esas ayrımın yanı sıra mahiyetlerine göre hakları yararlanma hakları (iktidar hakları; birinci derecede haklar) ve düzenleme hakları (tali haklar; ikinci derecede haklar) şeklinde ikiye ayırmak da mümkündür. Yararlanma hakları, mallar ve kişiler üzerinde iktidar temin eden haklardır. Düzenleme hakları sadece yararlanma haklarını etkileyen haklardır. Düzenleme hakları, “yenilik doğuran haklar” ve “kudret yetkileri” olarak iki gruba ayrılırlar.

Mutlak Haklar

Mutlak haklar, sahibine şahıslar (kişiler) ile maddi ve gayrimaddi (maddi olmayan) bütün mallar üzerinde en geniş yetkileri veren ve hak sahibi tarafından herkese karşı ileri sürülebilen haklardır. Herkes mutlak haklara uymak ve saygı göstermekle yükümlüdür. Mutlak haklar, hukuk düzeninin belirlediği sınırlar içinde kalmak suretiyle hakkın sahibi tarafından istenilen şekilde kullanılır. Esasen mutlak haklar, hak sahibinin kişi ve mal üzerinde tekel olarak sahip olduğu iktidar ve yetkileri ifade eder. Hak sahibi bu haklardan dilediği gibi yararlanır. Mutlak haklar yalnızca kamu yararı düşünceyle ve ancak kanunla sınırlanabilir.

✓ Mutlak haklar, sahibine en geniş yetkileri sağlar ve hak sahibi tarafından herkese karşı ileri sürülebilir. Mutlak haklar ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir.

Mutlak haklar konularına göre iki grupta incelenebilir: Mallar üzerindeki mutlak haklar (hâkimiyet hakları) ve şahıslar üzerindeki mutlak haklar (kişilik hakları).

Mallar Üzerindeki Mutlak Haklar

Mal hukuki anlamda, para ile ölçülebilen ve başkalarına devredilebilen şeyleri ifade eder. Mallar, *maddi mallar* ve *maddi olmayan mallar* (gayrimaddi mallar) olmak üzere ikiye ayrılır. Fiziki varlığı olan maddi mallara göre fiziki varlığı olmayan, genellikle fikir ve zeka ürünü olan eserler (heykel, resim, roman, şiir kitabı, beste vb.) maddi olmayan mallardır. Bu ayrıma uygun olarak mutlak hakları da maddi mallar üzerindeki mutlak haklar ve maddi olmayan mallar üzerindeki mutlak haklar şeklinde ayrıma tâbi tutmak mümkündür.

Maddi Mallar Üzerindeki Mutlak Haklar (Aynî Haklar): Maddi mallar, fiziki (cismanî) varlığı olan, elle tutulup gözle görülebilen şeyleri ifade eder (arsa, konut, kitap, otomobil, uçak, çamaşır makinesi, bilgisayar, elbise vb.). Hukuk dilinde maddi mallara eşya denilmektedir.

Maddi mallar üzerindeki mutlak haklara “aynî haklar” (eşya üzerindeki haklar) da denir. Aynî haklar, sahibine tanıdığı yetkinin tam ve sınırsız olup olmamasına göre, “mülkiyet hakkı” ve “sınırlı aynî haklar” olmak üzere iki ana gruba ayrılır.

Mülkiyet Hakkı: Sahibine tam ve sınırsız yetki veren aynî hak mülkiyet hakkıdır. Diğer bir ifade ile sahibine en geniş yetki veren aynî hak olarak mülkiyet hakkı ortaya çıkmaktadır. Mülkiyet hakkına sahip olan **mâlik**, bu hakkın konusunu oluşturan eşyayı, hukuk düzeninin belirlediği sınırlar içinde kalmak kaydıyla dilediği gibi kullanabilir, ondan dilediği gibi yararlanabilir ve o eşya üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Gerçekten TMK m. 683 hükmüne göre, “Bir şeye malik olan kimse, hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir.” Bu yönde mâlik eşyasını, örneğin bir başkasına satabilir, bağışlayabilir yahut onu terk ya da tahrip edebilir.

✓ Sahibine en geniş yetki veren aynî hak mülkiyet hakkıdır. Mülkiyet hakkı sahibine mâlik denir. Mâlik eşyasını bir başkasına satabilir, bağışlayabilir, yahut eşyasını terk ya da tahrip edebilir.

✓ Aynî haklar (maddi mallar üzerindeki mutlak haklar), sağladığı yetkinin sınırsız olup olmamasına göre, mülkiyet hakkı ve sınırlı aynî haklar olarak ikiye ayrılır.

Sonuç olarak mülkiyet hakkı, malike sahip olduğu eşyayı kullanma, ondan yararlanma ve onunla ilgili her türlü maddi ve hukuki tasarrufta bulunma yetkilerini veren tam bir ayni hak niteliği taşımaktadır.

Sınırlı Aynî Haklar: Mülkiyet hakkının aksine bir kısım aynî haklar sahibine tam ve sınırsız yetkiler vermez. Bu tür aynî haklara sınırlı ayni haklar denilmektedir. Mülkiyet hakkının bünyesinde barındırdığı kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkilerinden sadece bir kısmını hak sahibine tanır.

✓ “İrtifak hakları”, “taşınmaz yükü” ve “rehin hakları”; sınırlı aynî haklardandır.

Sınırlı aynî haklar (TMK m.779 vd.’da), hak sahibine tanıdıkları yetkinin niteliğine göre *irtifak hakları*, *taşınmaz yükü* ve *rehin hakları* olmak üzere üç gruba ayrılır.

İrtifak hakları, başkasına ait (başkasının mülkiyetinde olan) bir eşyayı kullanma veya ondan yararlanma yetkisini veren aynî haklardır. İrtifak hakları bir başka kişinin para ile ölçülebilen hak ve borçlarının bütününe ifade eden malvarlığı (mamelek) üzerindeki bir yükümü ifade eder. Bir eşyanın mâliki, bu eşyası üzerinde bir irtifak hakkının tesis edilmiş olması hâlinde, sahip olduğu mülkiyet hakkının kendisine bahşetmiş olduğu yetkilerden bazılarının irtifak hakkı sahibi tarafından kullanılmasına katlanmak yahut bu hakları kullanmaktan sakınmak mecburiyetinde kalır. Böyle bir durumda mâlikin üzerinde genellikle tasarrufta bulunabilme yetkisini içeren çiplak mülkiyet kalır.

İrtifak hakları kendi aralarında *eşyaya bağlı irtifak hakları*, *şahsi irtifak hakları* ve *karma irtifak hakları* olmak üzere üçe ayrılır.

✓ İrtifak hakları, başkasının mülkiyetinde olan bir eşyayı kullanma veya ondan yararlanma yetkisini veren ayni haklardır. İrtifak hakları kendi aralarında eşyaya bağlı irtifak hakları, şahsi irtifak hakları ve karma irtifak hakları olmak üzere üçe ayrılır.

Eşyaya bağlı *irtifak hakları*, genellikle iki taşınmazdan birinin diğeri üzerinde sahip olduğu hak şeklinde ortaya çıkar. Hak sahibi olan taşınmaza **hâkim (yararlanan) taşınmaz**, üzerine külfet yüklenmiş taşınmaza da **yüklü taşınmaz** denir. TMK 779. maddede taşınmaz lehine irtifak hakkı, “*Taşınmaz lehine irtifak hakkı, bir taşınmaz üzerinde diğer bir taşınmaz lehine konulmuş bir yük olup, yüklü taşınmazın malikini mülkiyet hakkının sağladığı bazı yetkileri kullanmaktan kaçınmaya veya yararlanan taşınmaz malikinin yüklü taşınmazı belirli şekilde kullanmasına katlanmaya mecbur kılar.*” şeklinde tanımlanmıştır. Taşınmazın el değiştirmesi, geçerli bir şekilde kurulmuş olan irtifak hakkı üzerinde bir tesir icra etmez. Bir taşınmaz üzerinde diğer taşınmaz lehine kurulmuş olan “geçit hakkı”, eşyaya bağlı bir irtifak hakkı niteliği taşır (TMK m.747, m.838).

Şahsi irtifak hakları, bir mal üzerinde kişiler lehine kurulur. Taşınırlar, taşınmazlar, haklar veya bir malvarlığı üzerinde kurulabilen ve hak sahibine konusu üzerinde tam yararlanma yetkisi veren “intifa hakkı” (TMK m.794) ya da bir binadan veya onun bir bölümünden konut olarak yararlanma yetkisini veren “oturma hakkı” (TMK m.823) şahsi irtifak haklarına örnek olarak verilebilir.

✓ Taşınmazın el değiştirmesi, o taşınmaz üzerinde geçerli bir şekilde kurulmuş olan irtifak hakkını etkilemez.

Karma irtifak hakları ise bir taşınmaz lehine veya belli bir kişi lehine kurulabilen irtifak haklarıdır. Başkasına ait bir arazinin altında (örneğin

mahzen) veya üstünde (örneğin bina) inşaat yapma yetkisi veren “üst hakkı” (TMK m.726, m.826); başka birisinin taşınmazında çıkan sulardan yararlanma hakkı veren “kaynak hakkı” (TMK m.756, m.837) da karma irtifak hakları arasında yer alırlar.

Taşınmaz yükü, bir taşınmazın malikinin yalnız o taşınmazla sorumlu olmak üzere diğer bir kimseye bir şey vermek veya bir iş yapmakla yükümlü kılınmasıdır (TMK m.839).

Rehin hakları, güvence teşkil eden haklardır. Rehın hakkı sahibine, alacağını borçlusundan alamaması hâlinde rehin verilmiş olan şeyi sattırıp paraya çevirmek yoluyla alacağını tahsil etmek yetkisini veren bir sınırlı ayni haktır. Hakkın konusunu teşkil eden eşyanın taşınır veya taşınmaz olmasına göre rehin “taşınır rehni” (TMK m. 939 vd.) ve “taşınmaz rehni” (TMK m.850 vd.) olmak üzere ikiye ayrılır. Türk Medeni Kanunu’nda “teslim koşullu taşınır rehni” düzenlenmişken; taşınmaz rehninin üç türü vardır. Bunlar, “ipotek”, “ipotekli borç senedi” ve “irat senedi”dir. Ayrıca belirtmek gerekir

ki, teslimsiz taşınır rehni hakkının güvence olarak kullanılmasının yaygınlaştırılması ve Rehinli Taşınır Sicili’nin işleyişinin düzenlenmesi için 6750 sayılı Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu çıkarılmıştır (bkz. 28.10.2016 tarih ve 29871 sayılı Resmi Gazete).

✓ Taşınmaz rehninin türleri; “ipotek”, “ipotekli borç senedi” ve “irat senedi”dir.

İrtifak haklarıyla taşınmaz yükü ve taşınmaz rehni ancak taşınmazlar üzerinde kurulabilir ve tapu siciline tescil ile geçerlilik kazanabilir.

dikkat

Rehin hakkı sahibine, alacağını borçlusundan alamaması hâlinde rehin verilmiş olan şeyi sattırıp paraya çevirmek yoluyla alacağını tahsil etmek yetkisini veren bir sınırlı ayni haktır.

Araştırmalarla İlişkilendir

14. Hukuk Dairesi 2005/7801 E., 2005/9502 K. GEÇİT HAKKI KURULMASI 5663 S. KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KANUNUNDA ... [Madde 1]

Davacı tarafından, davalı aleyhine 28.03.2005 gününde verilen dilekçe ile geçit hakkı tesisi istenmesi üzerine yapılan duruşma sonunda; davanın kabulüne dair verilen 08.06.2005 günü hükmün Yargıtay’ca incelenmesi davalı tarafından istenilmekle süresinde olduğu anlaşılan temyiz dilekçesinin kabulüne karar verildikten sonra dosya ve içerisindeki bütün kağıtlar incelenerek gereği düşünüldü:

Dava, Türk Medeni Kanunu’nun 747 (önceki Medeni Kanunu’nun 671.) maddesine dayanılarak açılmış geçit hakkı kurulması istemine ilişkindir. Ülkemizde arazi düzenlenmesinin sağlıklı bir yapıya kavuşmamış olması ve her taşınmazın yol ihtiyacına cevap verilmemesi geçit davalarının nedenidir. Geçit hakkı verilmesiyle genel yola

bağlantısı olmayan veya yolu bulunsa bile bu yol ile ihtiyacı karşılanamayan taşınmazın genel yolla kesintisiz bağlantısı sağlanır. Uygulama ve doktrinde genellikle bunlardan ilkinde mutlak geçit ihtiyaç veya geçit yoksunluğu, ikincisine de nispi geçit ihtiyacı ya da geçit yetersizliği denilmektedir.

Geçit hakkı verilmesine ilişkin davalarda bu hak taşınmaz leh ve aleyhine kurulacağından leh ve aleyhine geçit istenen taşınmaz maliklerinin tamamının davada yer alması zorunludur. Ancak, yararına geçit istenen taşınmaz müşterek mülkiyete konu ise dava paydaşlardan biri veya birkaçı tarafından açılabilir. Geçit ihtiyacı olan kişi davasını öncelikle taşınmazların mülkiyet ve yol durumuna göre en uygun taşınmaz malikine karşı ve daha sonra bundan en az zarar görecekt olana yöneltmelidir.

Mahkemece uygun geçit yeri saptanırken öncelikle taraf yararlarının gözetilmesi gerekir. Zira geçit hakkı taşınmaz mülkiyetini sınırlayan bir irtifak hakkı olmakla birlikte, özünü komşuluk hukukundan alır. Bunun doğal sonucu olarak yol

saptanırken komşuluk hukuku ilkeleri gözetilmelidir. Geçit gereksiniminin nedeni, taşınmazın niteliği ile bu gereksinimin nasıl ve hangi araçlarla karşılanacağı davacının subjektif arzularına göre değil objektif esaslara uygun belirlenmeli, taşınmaz mülkiyetinin sınırlandırılması konusunda genel bir ilke olan fedakârlığın denkleştirilmesi prensibi dikkatten kaçırılmamalıdır.

Uygun güzergâh saptanırken, aleyhine geçit kurulan taşınmazın kullanım bütünlüğü bozulmamalıdır. Taşınmazın kullanım bütünlüğünün bozulmasının zorunlu olduğu hallerde bu husus gerekçelendirilerek geçit hakkı tesisi edilmelidir. Yararına geçit kurulacak taşınmazın tapuda kayıtlı niteliği ve kullanım amacı nazara alınarak, özellikle tarım alanların nihayet bir tarım aracının geçeceği genişlikte (emsaline göre 2,5-3 m.) geçit hakkı tesisine karar vermek gerekir. Bu miktarı aşan bir yol verilecekse bunun gerekçesi kararda dayanakları ile birlikte gösterilmelidir.

Saptanan geçit nedeniyle yükümlü taşınmaz malikine ödenmesi gereken bedel taşınmazın niteliğine uygun atanacak bilirkişiler aracılığı ile objektif kriterler esas alınarak belirlenmelidir. Saptanacak bedel hükümden önce depo ettirilmeli, şayet dava tarihi ile hüküm tarihi arasında taşınmazın değerinde önemli derecede değişim yaratabilecek uzunca bir süre geçmiş ve bu sürede de geçit için öngörülen bedel davanın daha başında belirlenmişse, bu bedelin ödenmesine karar verilmesi halinde, mülkiyet hakkı kısıtlanan taşınmaz malikinin mağduriyetine neden olunacağı durumlarda hakkın kötüye kullanılması sonucunu doğuracak davranışları önlemek için hüküm tarihine yakın yeni bir değer tespiti yapılmalıdır.

Kurulan geçit hakkının Medeni Kanun'un 748/3. maddesi uyarınca Tapu Siciline kaydı da gereklidir. Geçit hakkı kurulmasına ilişkin davalarda davanın niteliği gereği yargılama giderleri davacı üzerinde bırakılmalıdır.

Bu ilkeler ışığında somut olaya bakıldığında;

Davacıya ait 888 parselin genel yola bağlantısının bulunmadığı sabittir. Bu nedenle davalıya ait 886, 996 ve 887 parsellerden genel yola ulaşmak istemiştir. Davalı mahkeme huzurunda ve vermiş olduğu dilekçelerle taşınmazlarının güneyinden davacıya geçit hakkı vereceğini kabul etmiştir.

Mahallinde yapılan keşif sonucu verilen raporlarda çeşitli alternatifler değerlendirilmiş en uygun alternatifin 16.05.2005 tarihli kadastrо teknisyeni Ayhan tarafından çizilen krokide davalı taşınmazlarının kuzeyinden geçen yeşil renkle boyalı güzergâh olduğu kabul edilmiştir. Davalı ise en uygun yerin taşınmazlarının güneyinde bulunan krokide sarı renkle gösterilen güzergâh olduğunu buradan verilecek geçit hakkını kabul ettiğini, kuzeydeki geçidin taşınmazını sulamasına engel olacağını savunmuştur. Kuzeydeki alternatifin güneydekine geçit bedeli dışında üstünlüğü yoktur. Davalı kendi taşınmazlarının güneyinden geçit hakkı kurulmasını kabul etmekle fedakârlıkta bulunmaktadır. Buna karşı davacının daha fazla geçit bedeli ödemesi fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesine uygun olacaktır.

Mahkemece, yukarıda açıklanan ilkeler uyarınca tarafların istekleri göz önünde tutularak geçidin davalı taşınmazlarının güneyinde, krokide sarı renkle gösterilen yerden kurulması gerektiği düşünülmeyen ve belirlenen geçit bedeli de hükümden önce depo ettirilmeden yazılı gerekçe ile krokide kuzeydeki yeşil renkli yerden geçit kurulmasına karar verilmesi doğru görülmemiş ve hükmün bu nedenle bozulması gerekmiştir.

SONUÇ: Yukarıda açıklanan nedenlerle, davalının temyiz itirazlarının kabulü ile hükmün (BOZULMASINA), peşin yatırılan temyiz harcının istek halinde yatırıma iadesine, 24.10.2005 tarihinde oybirliği ile karar verildi.

Kaynak: <http://emsal.yargitay.gov.tr/>

Maddi Olmayan Mallar Üzerindeki Mutlak Haklar:

Maddi olmayan mallar insan zeka, düşünce ve iradesinin ürünü olan eserlerdir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre eser, sahibinin hususiyetlerini taşıyan ve ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri olarak sayılan her nevi fikir ve sanat mahsullerini ifade etmektedir (m.1/B, a bendi). Bir yazarın romanı, hikâyesi ya da tiyatro eseri, bir bilim adamının yazdığı bilimsel kitap, bir şairin şiir kitabı, bir heykeltıraşın heykeli, bir bestecinin bestesi, bir ressamın yaptığı resim ya da bir sinema filmi bu eserlere örnek verilebilir. Kanuna göre, fikir ve sanat eserleri üzerinde, onların yaratıcısı olan eser sahiplerinin mali ve manevi olmak üzere iki tür menfaati korunur. Mali haklar, o eseri çoğaltmak, yaymak ve satmak gibi yetkileri bünyesinde barındırırken, manevi haklar, eserin kamuya sunulması, esere yapımcısının adının yazılması, eserde değişiklikler yapılabilmesi gibi yetkileri içerir. Eser sahibinin ortaya çıkardığı eser üzerindeki mali (parasal) ve manevi nitelikteki hakları mutlak nitelik taşıdıkları için herkese karşı ileri sürülebilirler. Fikri ve edebi eserler üzerindeki haklar 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile düzenlenmiş ve korunmuştur. 7.6.1995 tarih ve 4410 sayılı Kanun'la kapsamı genişletilmiş olan Kanun, 21.2.2001 tarih ve 4630 sayılı, 3.3.2004 tarih ve 5101 sayılı ve 23.01.2008 tarih ve 5728 sayılı Kanunlarla önemli değişikliklere uğramış ve eser sahiplerinin yanı sıra bu eserleri icra eden veya yorumlayan icracı sanatçıların, seslerin ilk tespitini yapan fonogram yapımcıları ile filmlerin ilk tespitini gerçekleştiren film yapımcılarının ve ayrıca radyo ve televizyon kuruluşlarının ürünleri üzerindeki mali ve manevi haklar ve yaptırımlar belirlenerek korunmuştur.

Marka, coğrafi işaret, tasarım, patent, faydalı model ve geleneksel ürün adlarına ilişkin hakların korunması ve bu suretle teknolojik, ekonomik ve sosyal ilerlemenin gerçekleşmesine katkı sağlamak üzere 22.12.2016 tarih ve 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanun; marka, coğrafi işaret, tasarım, patent, faydalı model ile geleneksel ürün adlarına ilişkin başvuruları, tescil ve tescil sonrası işlemleri ve bu hakların ihlaline dair hukuki ve cezai yaptırımları kapsamaktadır.

✓ İnsan zeka, düşünce ve iradesinin ürünü olan eserler maddi olmayan malları oluşturur.

✓ Eser sahiplerinin, yaratmış oldukları fikir ve sanat eserleri üzerinde, mali ve manevi hakları bulunur. Mali haklar, o eseri çoğaltmak, yaymak ve satmak gibi yetkileri bünyesinde barındırır. Manevi haklar, eserin kamuya sunulması, esere yapımcısının adının yazılması, eserde değişiklikler yapılabilmesi gibi yetkileri içerir.

Patent, marka, endüstriyel tasarımlar, coğrafi işaretler ile ilgili değişik bilgilere www.turkpatent.gov.tr adresinden ulaşabilirsiniz.

Şahıslar (Kişiler) Üzerindeki Mutlak Haklar

Şahıslar üzerindeki mutlak haklar, hak sahibinin kendi şahsiyeti üzerindeki mutlak haklar ve başkalarının şahsiyeti üzerindeki mutlak haklar olmak üzere ikiye ayrılır:

• **Hak Sahibinin Kendi Şahsiyeti (Kişiliği) Üzerindeki Mutlak Haklar:** Bir insanın maddi, manevi ve iktisadi bütünlüğü ve varlıkları üzerinde sahip olduğu mutlak haklara şahsiyet (kişilik) hakları denilmektedir. Anayasa ile de kamusal haklar arasında güvenceye alınmış olan kişilik hakları, hakkın süjesi olan insanın maddi varlığını ve bu varlığı oluşturan tüm unsurları korumaya yarar. Kişiliği oluşturan unsurlar; vücut tamlığı, şeref ve haysiyet, aile ve itibarı, isim vb. şeylerdir. TMK m. 23 hükmü gereğince, “Kimse hak ve fiil ehliyetlerinden kısmen de olsa vazgeçemez. Kimse özgürlüklerinden vazgeçemez veya onları hukuka ya da ahlâka aykırı olarak sınırlayamaz.”

Kişiliği oluşturan unsurlar, vücut tamlığı, şeref ve haysiyet, aile ve itibarı, isim vb. şeylerdir. Türk Medeni Kanunu'na göre; “Kimse hak ve fiil ehliyetlerinden kısmen de olsa vazgeçemez. Kimse özgürlüklerinden vazgeçemez veya onları hukuka ya da ahlâka aykırı olarak sınırlayamaz. ...”

✓ *Şahsiyet (kişilik) hakları*, bir insanın maddi, manevi ve iktisadi bütünlüğü ve varlıkları üzerinde sahip olduğu mutlak haklara denir.

• **Başkalarının Kişiliği Üzerindeki Mutlak Haklar:** Modern hukuk anlayışında kişiler hakkın konusu değil ancak sahibi olabilecekleri için başkalarının kişiliği üzerindeki haklar istisnai nitelik taşırlar. Özellikle küçük olanları, akıl yönünden zayıf durumda bulunanları sadece koruma amacıyla bu kişiler üzerinde bir başka kimsenin hak sahibi olmasına hukuk düzenince müsaade edilmektedir. Bunlar, anne ve babanın henüz ergin olmayan çocukları üzerindeki yetkilerini ifade eden velayet hakkı, velayet altında bulunmayan küçüğe veya kendisinde kısıtlama sebeplerinden birisi mevcut olan kişiye, mahkeme kararı ile vasi tayin edilen vesayet kurumu ve aynı çatı altında oturan kişilerin çıkarlarını koruma ve iyiliklerini gerçekleştirme ve ev düzenini sağlama konusunda bazı yetkileri bulunan ev başkanıdır.

dikkat

Başkalarının kişiliği üzerindeki haklar istisnai nitelik taşırlar. Hukuk düzenince, özellikle küçük olanları, akıl yönünden zayıf durumda bulunanları koruma gerekliliğinden yola çıkarak bu kişiler üzerinde bir başka kimsenin hak sahibi olmasına müsaade edilmektedir.

Nisbî Haklar

Yalnız hukuki işleme veya ilişkiye taraf olan kişilere karşı ileri sürülebilen haklardır. Nisbî haklar, mutlak hakların aksine herkese karşı değil, ancak belli bir kişiye veya belirli kişilere karşı ileri sürülebilen haklardır. Diğer bir ifade ile nisbî haklar birbiri ile belli bir ilişki içinde olan iki kişi arasında mevcut olur. Bu haklar belirli kişilerden belirli davranışlarda bulunmalarını isteyebilen iktidar haklarıdır. Nisbi haklar *alacak hakları* ve *grup hakları*ndan meydana gelmektedir.

✓ Nisbî haklar, mutlak hakların aksine herkese karşı değil, ancak belirli kişilere karşı ileri sürülebilir.

Nisbi haklar, özellikle borç ilişkilerinden meydana gelir ve alacaklıya (hak sahibine), karşısındaki kişiden (borçludan) belirli bir davranışta bulunmasını; bir şey vermesini, bir şey yapmasını veya bir şey yapmamasını (birşey yapmaktan kaçınmasını) istemek yetkisini verirler.

Alacak hakları kendi içinde *alelâde alacak hakları* ve *güçlendirilmiş (etkisi kuvvetlendirilmiş) alacak hakları* olarak ikiye ayrılır:

Alelâde Alacak Hakları: Bu haklar, borçlar hukukundan, tüzel kişilere ilişkin hukuktan, aile, miras ve eşya hukukundan ortaya çıkabilir.

Borçlar hukukunda düzenlenmiş olan alacak haklarının kaynağını genellikle bir borç ilişkisi teşkil eder. Bu borç ilişkisinde alacaklı, borçludan belli bir davranış ya da edimde bulunmasını talep etmek hakkını haizdir. Bu iki kişi arasındaki borç ilişkisi ya **hukuki işlemlerden** veya **haksız fiillerden** (hukuka aykırı fiillerden) yahut sebepsiz zenginleşmeden doğabilir.

✓ Borç ilişkisinin kaynağı; hukuki işlemler, haksız fiiller (hukuka aykırı fiiller), sebepsiz zenginleşmedir.

✓ Hukuki işlem, bir ya da birden çok kişinin, hukuki bir sonuç yaratmak üzere irade açıklamasında bulunmasıyla meydana gelir. Taraflarının sayısına göre tek taraflı hukuki işlem (örneğin vasiyetname) ya da çok taraflı hukuki işlem (örneğin sözleşmeler) söz konusu olabilir.

✓ Sözleşmeler, iki tarafın karşılıklı ve birbirine uygun irade açıklamasıyla, başka bir deyişle, tarafların karşılıklı rızalarının uyuşmasıyla kurulurlar.

Hukuki işlem, hukuki bir sonuç yaratmak üzere irade açıklamasında bulunmayı ifade eder. Hukuki işlemler tarafları bakımından tek taraflı hukuki işlemler ve çok taraflı hukuki işlemler olmak üzere ikiye ayrılır. Tek taraflı hukuki işlemlerde bir kişinin sadece kendi iradesini açıklaması ile hukuki işlem meydana gelmektedir (kanunun aradığı şekle uygun olarak vasiyet yapılması; bir kişinin hayır amaçlı malını vakfederek vakıf kurması gibi). Çok taraflı hukuki işlemler ise tek kişinin değil birden

fazla kişinin iradelerini açıklamalarıyla meydana gelebilen hukuki işlemleri ifade eder. Bu tür hukuki işlemlerin uygulamadaki en tipik örneğini karşılıklı ve birbirine uygun irade açıklamalarıyla kurulan sözleşmeler (akit, mukavele) teşkil etmektedir (örneğin; kira sözleşmesi. Kiracı kirasını ödemediği takdirde kiraya veren bu kira borcunu ödemesini sadece kiracıdan isteyebilecektir).

Nisbî haklar, hukuk düzeninin izin vermediği, hukuka aykırı zarar verici fiiller (*haksız fiiller*)den de doğabilirler (örneğin, bir kişinin dükkanına zarar vermek, bir arabaya çarpmak, bir insanı yaralamak ya da öldürmek gibi).

Nisbî haklar, bir kişinin malvarlığının başka bir kişinin malvarlığı aleyhine çoğaldığı *sebepsiz zenginleşmeden* de doğabilir.

✓ Sebepsiz zenginleşme; bir kimsenin malvarlığının, haklı bir neden olmaksızın, diğer bir kimsenin malvarlığının aleyhine çoğalmasındır.

Tüzel kişiler bakımından da örneğin dernek üyeliği söz konusu olduğunda, üye ile tüzel kişi arasındaki hukuki ilişkiden üye lehine doğan üyelik hakları (grup hakları) da nisbî niteliktedir. Zira bu tür dernek faaliyetine, yönetimine katılma, tesislerden yararlanma gibi haklar sadece derneğe karşı ileri sürülebilecektir.

Aile hukukunda da özellikle eşlerin birbirlerine karşı sahip oldukları aile hukukundan doğan alacak hakları da nisbî niteliktedir (örneğin; “Evlenmeyle eşler arasında evlilik birliği kurulmuş olur. Eşler, bu birliğin mutluluğunu sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler. Eşler birlikte yaşamak, birbirlerine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadırlar” diyerek evlilikte eşlere yükümlülük getiren TMK m.185 hükmü).

Miras hukukunda da nisbî haklardan bahsedilir. Bu tür haklar miras hukukunda sadece mirasçılara karşı ileri sürülebilir (örneğin kendi lehine belirli mal bırakılmış bir kişi, bu hakkını bunu yapan kişinin sadece mirası reddetmemiş mirasçılara karşı ileri sürebilir).

Eşya hukukunda da iki kişi arasında yapılmış bir taşınmaz satış vaadi sözleşmesinde de kendisine taşınmazın devredileceği vaadinde bulunan kişi

tarafından ancak vaadde bulunan diğer tarafa karşı ileri sürülebilir.

Güçlendirilmiş Alacak Hakları (Etkisi Kuvvetlendirilmiş Alacak Hakları): Bu tür alacak haklarında kanun koyucuya alacak hakkının etkisini daha fazla kuvvetlendirme imkânı tanınmaktadır. Bir kısım alacak hakları için tapu kütüğüne şerh verilmesi şartı aranarak bu tür hakların sadece işlemin tarafına değil üçüncü kişilere de ileri sürülebilmesi imkânı getirilmiştir (örneğin; ön alım hakkı TMK m.732, geri alım hakkı TMK m.736). Şerh verilebilecek haklar, tapu kütüğünün güvenliğini ve aleniyetini korumak amacıyla sınırlı olarak kanunda açıkça düzenlenmiştir. Öğretideki hâkim görüş, tapuya şerh verilmesiyle kuvvetlendirilmiş alacak haklarının aynı hak niteliği kazanmadığı yönündedir. Zira tapuya şerh sadece şerh edilen alacak hakkının (kişisel hakkın) taşınmazın sonraki maliklerine ve o taşınmazda şerhten sonra hak kazanan kişilere karşı ileri sürülmesi imkânı dışında bir imkân sağlamaz.

dikkat

Nisbi haklar, daha çok borç ilişkilerinden meydana gelir. Nisbi haklar alacaklıya (hak sahibine), karşısındaki kişiden (borçludan) belirli bir davranışta bulunmasını; bir şey vermesini, bir şey yapmasını veya bir şey yapmamasını (bir şey yapmaktan kaçınmasını) istemek yetkisini verirler. Alacak hakları kendi içinde alelade alacak hakları ve güçlendirilmiş (etkisi kuvvetlendirilmiş) alacak hakları olarak ikiye ayrılır.

✓ Güçlendirilmiş alacak hakları; tapu kütüğüne şerh verilmesi şartı aranarak, sadece işlemin tarafına değil, üçüncü kişilere de ileri sürülebilmesi imkânı getirilmiş, sınırlı olarak kanunda açıkça düzenlenmiş olan haklardır.

Mutlak Haklarla Nisbî Haklar Arasındaki Farklar

Mutlak haklarla nisbî haklar arasındaki farklar şu şekilde sıralanabilir:

1. Mutlak haklar herkese karşı ileri sürülebilirken (mülkiyet hakkı gibi), nisbî haklar

belirli bir kişiye yahut kişilere karşı yöneltilmektedir (alacak hakkı gibi).

2. Mutlak haklarda, hak sahibinin bu hakkına diğer bütün kişiler saygı göstermek zorundadır. Mutlak haklar karşısında üçüncü kişiler pasif bir görev üstlenirler. Zira mutlak hakları herkesin ihlâl edebilmesi ihtimal dâhilindedir. Nisbî haklarda ise hak sahibinin karşısındaki kişi, bazen pasif olsa da genellikle aktif bir görevi yerine getirmekle yükümlü bulunmaktadır (bir şeyi yapmak, vermek ya da yapmamak gibi). Nisbî haklardaki görevin üçüncü kişilerce ihlâl edilmesi mümkün değildir. Bir satım sözleşmesinde satıcı alıcıya malı teslim etmek, alıcı da malın bedelini (semeni) ödemek yükümü altına girer. Bu ilişkide her iki tarafın da bir nisbî hakkı bulunmaktadır. Bir taraf malın teslimini, diğer taraf da malın bedelini karşı taraftan isteme hakkını bu şekilde haiz olur. Mal teslim edilmeden bir üçüncü şahıs mala, satanın elinde iken zarar verecek olursa, üçüncü kişiden zararın tazminini ancak malı henüz teslim etmemiş olan satıcı isteyebilir. Çünkü malın mülkiyeti (mutlak hak) hâlâ kendisine aittir. Oysa nisbî hak olarak malın teslimini isteyebilecek alıcının, mala satıcının elinde iken zarar veren üçüncü şahsa karşı böyle bir tazminat talep hakkı bulunmamaktadır.
3. Mutlak haklarla nisbi haklar arasındaki bir başka fark sayılarında ortaya çıkar. Mutlak haklar belli sayıdadır. Kanunda öngörülen mutlak haklar dışında yeni mutlak haklar yaratılması mümkün değildir. Mutlak haklar, maddi mallar üzerindeki mutlak haklar (ayni haklar), maddi olmayan mallar üzerindeki haklar ve kişilik haklarıdır. Nisbî haklar ise, aile hukukunda öngörülmüş bulunan sınırlı sayıdaki nisbî haklar haricinde, çok çeşitlilik göstermektedir. Sözleşme özgürlüğü ilkesi çerçevesinde borç ilişkilerinden doğan nisbî haklar bu şekildedir.

✓ Kanunda öngörülen mutlak haklar dışında yeni mutlak haklar yaratılması mümkün değildir. Mutlak haklar; “maddi mallar üzerindeki mutlak haklar (ayni haklar)”, “maddi olmayan mallar üzerindeki haklar” ve “kişilik hakları”dır.

4. Mutlak haklar bir mal ya da kişi üzerinde doğrudan doğruya sahip olunan iktidar hakları iken, nisbî hakların konusunu bir edimin yerine getirilmesi (bir şeyin verilmesi, yapılması ya da yapılmaması) yönündeki talepler teşkil eder.

Konularına Göre Özel Haklar

Özel haklar korudukları menfaatin maddi ya da manevi oluşuna göre *malvarlığı (mamelek) hakları* ve *kişilik hakları* şeklinde ayrılırlar.

Malvarlığı (Mamelek) Hakları

Malvarlığı (mamelek), bir kişinin sahip olduğu şeylerin bütünüdür. Malvarlığı hakları, kişilerin maddi menfaatlerini koruyan haklardır. Hukuki açıdan da “malvarlığı hakları”, kişilerin para ile ölçülebilir nitelikte olan, paraya çevrilebilen, kural olarak başkalarına devredilebilen ve miras yoluyla intikal eden hak ve borçlarının bütünüdür ifade eder. Görüldüğü üzere malvarlığı hakları aktif ve pasif kısımdan oluşur. Aktif kısma kişinin para ile ifade edilebilen tüm hakları girerken, pasif kısım kişinin borçlarından oluşur. Taşınır ve taşınmaz eşyalar üzerindeki haklar (örneğin mülkiyet hakkı, sınırlı aynî haklar), fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar (örneğin telif hakkı), nisbî haklar (örneğin maddi alacak hakkı), maddi değeri olan yenilik doğuran haklar malvarlığı hakları arasındadır. Malvarlığı haklarından, ölçülebilen, tartılabilen ve sayılabilen, başka bir ifade ile biri diğerinin yerine ikame edilebilen haklara “maddi malvarlığı hakları”, buna karşı fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklara da “manevi malvarlığı hakları” denilmektedir.

✓ Malvarlığı, kişilerin para ile ölçülebilir nitelikte olan, paraya çevrilebilen, kural olarak başkalarına devredilebilen ve miras yoluyla intikal eden hak ve borçlarının bütünüdür.

Kişilik (Kişi Varlığı) Hakları

Kişilerin, değerleri para ile ölçülemeyen, paraya çevrilemeyen, başkalarına devredilemeyen ve miras yoluyla da intikali mümkün olmayan, sahibi için sadece manevi bir değer ifade eden haklarına “kişilik (kişi varlığı/şahsiyet) hakları” denilmektedir.

Bu haklar kişiye sıkı sıkıya bağlı haklar olup kişinin ölümü ile sona ererler. Kişilik hakları arasında, kişinin adı, vücut tamlığı, şeref ve haysiyeti, resmî üzerindeki hakları, özgürlüklerine karşı saldırıda bulunmaktan kaçınmalarını herkesten isteme hakkı sayılabilir. Gerçek kişiler gibi tüzel kişiler de nitelikleriyle bağdaştığı ölçüde kişilik haklarına sahiptirler.

Kullanılmalarına Göre Özel Haklar

Kullanma yetkisi bakımından, hak sahibine bağlılıklarına göre özel haklar, devredilebilen haklar ve devredilemeyen haklar şeklinde ikiye ayrılır.

Devredilebilen Haklar

Devredilebilen haklar, sağlararası bir hukuki işlemle başkalarına devredilebilen, miras yolu ile de intikal eden haklardır. Özel hakların büyük bir kısmı devredilen haklar kategorisindedir (mülkiyet hakkı, telif hakkı, kira hakkı, alacak hakkı gibi). Bu tür haklar temsilci aracılığıyla da kullanılabilir. Ancak, malvarlığı haklarından bazıları başkalarına devredilemeyecekleri gibi miras yoluyla da intikal etmezler (örneğin intifa hakkı, oturma hakkı, bir nisbî hak olan nafaka hakkı).

Devredilemeyen Haklar

Devredilemeyen haklar, sağlararası bir hukuki işlemle başkalarına devredilemeyen, miras yolu ile de intikal etmeyen haklardır. *Kişiyeye bağlı haklar*, kişi ile hak arasındaki sıkı ilişki nedeniyle sadece hak sahibi kişi tarafından kullanılabilen haklardır. Bu haklar başkalarına devredilemedikleri gibi, miras yoluyla da intikal etmezler. Malvarlığı haklarının bir bölümü de kişiyeye bağlı haklardandır (örneğin, aynî haklardan oturma hakkı, TMK m.823; yararlanma hakkı, TMK m.806). Başkalarına devredilemeyen ve miras yoluyla da intikal etmeyen haklardan bir bölümü de sahibine çok sıkı şekilde bağlıdır. Bu tür haklara kişiyeye sıkı sıkıya bağlı haklar denilmektedir. Kişilik hakları bu şekilde kişiyeye sıkı sıkıya bağlı haklardır. Bu haklarda hakkın kullanılmasına karar verme yetkisinin başkasına tanınması (yasal temsilci) söz konusu olmaz (örneğin, kişiliği koruyan davalar, TMK m.23, 24, 25, 26; nişanı bozma hakkı, TMK m.120). Kişiyeye sıkı sıkıya bağlı hakların kullanılamamasının adaletsizliğe ve katlanılması güç bir duruma yol açacağı çok

istisnai hallerde bu hakkın yasal temsilci aracılığıyla kullanılması da kabul edilmektedir (örneğin, ayırt etme gücünü haiz olmayan bir kişiyeye eş tarafından fena muamelede bulunulması hâlinde o kişinin yasal temsilcisi eşe karşı boşanma davası açabilecektir).

Hakkın kişiyeye sıkı sıkıya bağlı olması, hakkın kullanılmasına ancak hak sahibinin karar verebileceği anlamını taşır. Ancak hak sahibi hakkı kullanmaya karar verdikten sonra, bu hakkın kullanılması için bir iradi temsilci aracılık edebilecektir [evli bir kişi boşanmaya karar verdikten sonra, boşanma davasını açıp yürütmek üzere bir avukatı (iradi temsilci) vekil tayin edebilir].

Amaçlarına Göre Özel Haklar

Bir kısım haklar kullanılmalarıyla birlikte yeni bir hukuki durum ortaya çıkarırken bir kısım haklar kullanıldıklarında yeni bir hukuki durum yaratmazlar. İşte özel haklar kullanılmalarının yarattığı hukuki etki bakımından amaçlarına göre de bir ayrıma tâbi tutularak *yenilik doğuran (inşai) haklar* ve *alelâde haklar (yenilik doğurmeyen yalın haklar)* olarak ikiye ayrılmaktadırlar.

Yenilik Doğuran Haklar

Yenilik doğuran (inşai) hak, özel bir hukuki duruma dayanarak hak sahibinin tek taraflı irade açıklaması (beyanı) ile yeni bir hukuki ilişki kurabilme, mevcut hukuki ilişkiyi değiştirebilme veya ortadan kaldırabilme yetkisini ifade eder. Yenilik doğuran (inşai) haklar, kural olarak hak sahibi tarafından tek taraflı bir irade açıklamasıyla kullanılır ve bu açıklamanın karşı tarafa ulaşmasıyla da sonuçlarını doğurur. Sözleşmeye taraf olan kişinin veya üçüncü kişinin irade açıklamasına ihtiyaç yoktur. Yenilik doğuran haklar, çoğunlukla tek taraflı bir hukuki işlemle kullanılmakla birlikte, istisnaen dava yoluyla da kullanılırlar. Böyle bir durumda yenilik doğuran haklar, tek taraflı bir irade beyanı ile değil, yenilik doğuran (inşai) bir mahkeme kararı ile doğar (örneğin; vasiyetnamenin iptali kararı; evlilik birliğinin iptali kararı; bir derneğin, bir kooperatifin, bir anonim şirketin genel kurulunun aldığı kararın iptaline dair karar).

Yenilik doğuran hakları üç grupta toplanmaktadır:

Kurucu (yaratıcı) yenilik doğuran haklar: Kurucu yenilik doğuran hakkın kullanılması ile yeni

bir hukuki ilişki yaratılır, başka bir ifade ile bir hak kazanılır. Hak sahibi iradesini açıklamak suretiyle yeni bir hukuki ilişkinin doğmasını sağlar. Bir sözleşme kurulurken taraflardan birinin yapmış olduğu öneriyi (icabı) karşı tarafın kabul etmesi (kabul beyanı), kurucu yenilik doğuran haklardandır. Zira, Türk Borçlar Kanunu'nun (TBK) 1. maddesi, "Sözleşme, tarafların iradelerini karşılıklı ve birbirine uygun olarak açıklamalarıyla kurulur" hükmünü içermektedir. Yetkisiz temsil hâlinde temsil olunanın işleme icazet vermesi (TBK m.46/1); bir taşınmazın üçüncü bir kişiye satılması hâlinde hak sahibine o taşınmazı öncelikle satın alabilme yetkisi veren ön alım (şuf'a) hakkı (TMK 732), hak sahibine tek taraflı irade beyanı ile bir taşınmazı satın alabilme yetkisi veren alım (işтира) hakkı ile kendisine ait bir taşınmazı bir başkasına devreden kişinin devrettiği bu taşınmazı daha sonra tek taraflı irade beyanı ile geri alabilme yetkisini içeren geri alım (vefa) hakkı (TMK m.736); "Sahipsiz bir taşınırı malik olmak iradesiyle zilyetliğine geçiren kimse, onun maliki olur" hükmünü içeren sahipsiz şeylere (ihraza) ilişkin düzenleme (TMK m. 767), kurucu yenilik doğan hakların diğer örneklerindendir.

Değiştirici yenilik doğuran haklar: Değiştirici yenilik doğuran haklar, tek taraflı irade açıklaması ile mevcut bir hukuki durumun değiştirilmesi sonucunu doğururlar. Örneğin; boşanma davası açmaya hakkı olan eşe tanınan boşanma veya dilerse ayrılık davası açabilme hakkı (TMK m.167), seçimlik borçlarda borçlu tarafından seçim hakkının kullanılması (TBK m.87), satılanın ayıplı çıkması hâlinde satış bedelinden (semenden) indirim yapılmasını isteme hakkı (TBK m.227).

Bozucu yenilik doğuran haklar: Bozucu yenilik doğuran haklar, hak sahibi tarafından kullanılmaları ile mevcut bir hukuki durumu ortadan kaldıran haklardır. Boşanma/ayrılık talep etmek (TMK m.167); önceki vasiyetname ortadan kaldırılmaksızın yeni bir vasiyetname yapılmak suretiyle önceki (tamamlanmamış) vasiyetnamenin iptali (TMK m.544); kira, hizmet, adi şirket sözleşmelerindeki feshi ihbar hakkı, vekâletten azil ya da istifâ hakkı gibi.

Alelâde Haklar

Hak sahibinin hakkını kullanmasıyla herhangi bir yeni hukuki ilişki doğurmeyen haklara alelâde haklar (yenilik doğurmeyen/yalın haklar) denir. Kapsamına ergin olmayan çocuğa (küçüğe) öğüt

vermek, ihtarda bulunmak, çocuğun mallarını yönetmek, onu temsil etmek haklarının da girdiği sadece anne ve babalara tanınmış olan velâyet hakkı, bu tür hakların örneğini oluşturur. Esasen anne ve babanın velayet hakkını kullanmalarıyla yeni bir hukuki durum ortaya çıkmadığı gibi, mevcut hukuki durumda bir değişiklik olmaz yahut mevcut hukuki durum ortadan kalkmaz.

✓ Alelâde haklar, hak sahibinin hakkını kullanmasıyla herhangi bir yeni hukuki ilişki doğurmeyen haklardır.

Bağımsız Olup Olmamlarına Göre Özel Haklar

Özel haklar, elde edilmeleri yönünden başka bir hakka bağlı olup olmamlarına göre, bağımsız haklar (asıl haklar) ve bağımlı haklar olmak üzere ikiye ayrılırlar:

Bağımsız Haklar

Bağımsız haklar (asıl haklar), herhangi bir hakka bağlı olmayan hakları ifade eder. Bu haklar, hak sahibinin doğrudan doğruya sahip olduğu haklar olup, (istisna teşkil eden oturma hakkı, intifa hakkı gibi devredilemeyen bağımsız haklar hariç olmak üzere) başkalarına devredilebilir, miras yolu ile de mirasçılara intikal eder (örneğin; mülkiyet hakkı, alacak hakkı, fikri haklar).

✓ Bağımsız haklar, herhangi bir hakka bağlı olmayan haklardır. Bağımlı haklar ise, bağımsız bir hakka belirli bir bağlılığı olan, asıl hak bulunmaksızın mevcut olmayan haklardır.

Bağımlı Haklar

Bağımlı haklar (fer'i haklar/yan haklar) ise bağımsız bir hakka belirli bir bağlılığı olan, asıl hak bulunmaksızın mevcut olmayan hakları ifade etmektedir. Bağımlı haklar, asıl (bağımsız) hakların amacına ulaşmasına yardımcı olmayı (alacaklının kefile karşı sahip olduğu hak), bu hakları güçlendirmeyi, bu haklara güvence vermeyi (ipotek hakkı) ya da o hakların kapsamını genişletmeyi (bir sözleşmede yer alan faiz talepleri) amaçlamaktadır.

Bağımlı haklar, asıl (bağımsız) hak herhangi bir nedenle sona ererse, kanundan dolayı son bulmakta (örneğin; asıl alacak son bulunca alacaklının kefile karşı olan hakkı da sona erer), asıl hakkın devri hâlinde, bağımlı haklar da kural olarak asıl hak ile birlikte devredilmektedir (örneğin; ipotek ile teminat altına alınmış bir alacağın temlik hâlinde teminat da alacakla birlikte devredilmiş olur).

Öğrenme Çıktısı

- 2 Kamu haklarını ve türlerini açıklayabilme
3 Özel hakları tanımlayıp, türlerini sınıflandırabilme

Araştır 2

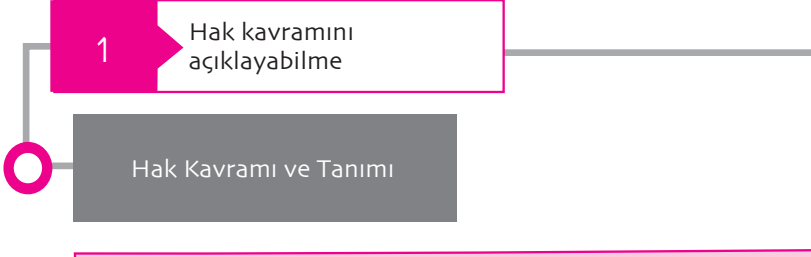
Kamu hakları ve özel haklar arasındaki önemli farklar nelerdir?

İlişkilendir

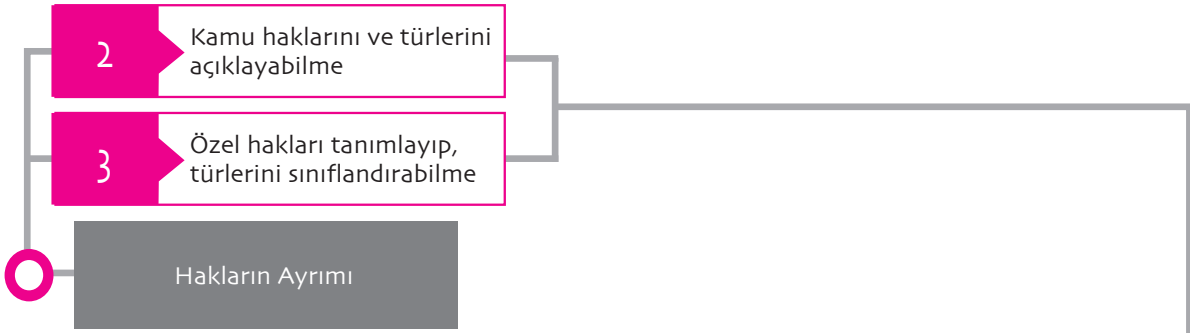
Özel haklar ile ilgili olarak daha kapsamlı bilgi edinebilmek için, yararlı bir kaynak olarak Bilge Öztan'ın "Medeni Hukukun Temel Kavramları" adlı kitabını inceleyiniz (42. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2017).

Anlat/Paylaş

Mutlak ve nisbî haklar arasındaki farkları anlatınız.

1 Hak kavramı, özel hukuk alanının temel kavramıdır. Hak, “hukuk tarafından tanınan, yararlanılması hak sahibinin iradesine bırakılan ve korunmasını isteme hususunda bireyin yetkili sayıldığı menfaatlerdir.” Öğretide objektif hukuk, hukukun toplum yaşamını düzenleyen ve Devlet gücü ile yerine getirilen, hukuki yaptırımla kuvvetlendirilmiş olan kuralların bütünüdür ifade eden haline denilmektedir. Objektif hukuk, sadece “hukuk” sözcüğü ile ifade edilebilir. Öğretide subjektif hukuk, objektif hukukun kişilere sağladığı yetkileri ifade eden kısmıdır. Subjektif hukuk için, “hak” sözcüğü kullanılabilir. Hukukta hak sahibi olan varlıklara “kişi (şahıs)” denir. Her hak daima bir hukuk kuralına dayanır. Hukuk kurallarının düzenlemekte olduğu ilişkiler çok çeşitli ve birbirinden farklıdır. Bu nedenle hukuk kurallarının tanıdığı yetkiler olarak nitelendirilen haklar da özleri itibarıyla birbirinden farklı ve çeşitlidir. Haklar doğdukları hukuk kuralının niteliğine göre kamu hakları ve özel haklar olmak üzere ikiye ayrılır.

2 Kamu hakları kamu hukukundan doğan, vatandaşların Devlet'e karşı sahip olduğu haklardır. Bu haklara örnek olarak kişisel özgürlükler, seçme hakkı, seçilme hakkı, eğitim ve öğretim hakkı, çalışma hakkı, dilekçe hakkı gibi haklar sayılabilir. Kamu hakları kendi içinde genel nitelikli kamu hakları ve özel nitelikli kamu hakları olmak üzere ikiye ayrılır. Kamu haklarından yararlanabilmek için Türk vatandaşı olmak zorunludur. Kamu haklarından yararlanmada vatandaşlar açısından eşitlik mevcut değildir. Genel nitelikli kamu hakları, kamu kuruluşları ile hukuken bir ilişkiye girilmeksizin, genel olarak kişilere verilen hukuki yetkililerdir. Bunlar, kişisel kamu hakları, sosyal ve ekonomik kamu hakları ve *siyasal kamu hakları* olmak üzere üç kategoride toplanmaktadır. Kişisel kamu hakları (negatif statü hakları), kişinin maddi ve manevi tüm varlığı ile ilgili bulunan, kişinin Devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hak ve hürriyetlerdir (kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı, kişi hürriyeti ve güvenliği, özel hayatın gizliliği ve korunması vb.). Sosyal ve ekonomik kamu hakları (pozitif statü hakları), kişinin toplum hayatı içindeki sosyal ve ekonomik faaliyetleri ile ilgili olan, bireylere Devlet'ten olumlu bir davranış, bir hizmet, bir yardım isteme imkânını tanıyan haklardır (ailenin korunması ve çocuk hakları, eğitim ve öğretim hakkı, çalışma ve sözleşme hürriyeti, sosyal güvenlik hakkı vb.). Siyasal kamu hakları (aktif statü hakları), kişinin genelde seçim yolu ile Devlet yönetimine ve siyasal kuruluşlara katılmasını sağlarlar (seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları vb.). Özel nitelikli kamu hakları, belli kişilerin kamu kuruluşları ile olan ilişkilerini düzenlerler.

3 Özel haklar, kişiler ile kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen özel hukuk kurallarından doğan haklardır. Medeni haklar olarak da nitelendirilen bu haklara örnek olarak mülkiyet hakkı, sınırlı ayni haklar, alacak hakkı, fikri mülkiyet hakları, kişilik hakları verilebilir. Genellik ilkesi gereği, özel haklardan herkesin yararlanması mümkündür. Özel haklardan yararlanmada vatandaşlar arasında yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi vb. hususlarda eşitlik ilkesi geçerlidir. Özel haklar mahiyetlerine (niteliklerine), konularına, kullanılmalarına, amaçlarına, bağımsız olup olmamalarına göre türlere ayrılır. *Mahiyetlerine (niteliklerine)* göre özel haklar; "mutlak haklar" ve "nisbi haklar" olarak ikiye ayrılır. Mutlak haklar; "mallar üzerindeki mutlak haklar" ve "şahıslar (kişiler) üzerindeki mutlak haklar" olarak ikiye ayrılır. Mallar üzerindeki mutlak haklar; "maddi mallar üzerindeki mutlak haklar" ve "maddi olmayan mallar üzerindeki haklar" olarak ikiye ayrılır. Maddi mallar üzerindeki mutlak haklar; "mülkiyet hakkı", "sınırlı ayni haklar" olarak ikiye ayrılır. Şahıslar (kişiler) üzerindeki mutlak haklar ise "kendi şahsı üzerindeki mutlak haklar" ve "başkasının şahsı üzerindeki mutlak haklar" hakları olarak ikiye ayrılır. *Konularına göre özel haklar*; "malvarlığı hakları" ve "kişilik hakları" olarak ikiye ayrılır. *Kullanılmalarına göre özel haklar*; "devredilebilen haklar" ve "devredilemeyen haklar" olarak ikiye ayrılır. *Amaçlarına göre özel haklar*; "yenilik doğuran haklar" ve "alelade haklar" olarak ikiye ayrılır. *Yenilik doğuran haklar*; "kurucu yenilik doğuran haklar", "değiştirici yenilik doğuran haklar", "bozucu yenilik doğuran haklar" olarak üçe ayrılır. *Bağımsız olup olmamalarına göre özel haklar*; "bağımlı haklar", "bağımsız haklar" olarak ikiye ayrılır.

1 “Hak kavramı” için aşağıdaki ifadelerden hangisi **söylenemez**?

- A. Hak kavramı, özel hukuk alanının temel kavramıdır.
- B. Haklar, korunmasını isteme hususunda bireyin yetkili sayıldığı menfaatlerdir.
- C. Öğretide objektif hukuk için ise hak sözcüğü kullanılmaktadır.
- D. Hak kavramı hukuki ilişkinin özünü teşkil etmektedir.
- E. Hukuk kurallarının korumadığı bir hareket tarzı, bir menfaat, bahsetmediği bir yetki hak olarak nitelendirilemez.

2 Aşağıdakilerden hangisi kamu haklarından biri **değildir**?

- A. Seçme hakkı
- B. Dilekçe hakkı
- C. Alacak hakkı
- D. Eğitim ve öğretim hakkı
- E. Çalışma hakkı

3 Aşağıdakilerden hangisi özel haklar arasında **yer almaz**?

- A. Mülkiyet hakkı
- B. Sınırlı ayni haklar
- C. Alacak hakkı
- D. Seçilme hakkı
- E. Kişilik hakları

4 Genel nitelikli kamu hakları ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- A. Kamu kuruluşları ile hukuken ilişkiye girilerek, genel olarak kişilere verilen hukuki yetkililerdir.
- B. Vatandaşların Devlet’e karşı sahip oldukları haklardır.
- C. Kişilerin toplumla olan ilişkilerini düzenleyen kurallardan doğan haklardan oluştuğu için sınır ve kapsamı yönünden henüz oluş halindedirler.
- D. Anayasa’nın ikinci kısmında “Temel Haklar ve Ödevler” başlığı altında düzenlenmişlerdir.
- E. Kişisel kamu hakları, sosyal ve ekonomik kamu hakları ve siyasal kamu hakları olmak üzere üç kategoride toplanmaktadır.

5 Aşağıdakilerden hangisi kişisel kamu haklarından biri **değildir**?

- A. Özel hayatın gizliliği ve korunması
- B. Konut dokunulmazlığı
- C. Yerleşme ve seyahat hürriyeti
- D. Süreli ve süresiz yayın hakkı
- E. Çalışma ve sözleşme hürriyeti

6 Sahibine şahıslar (kişiler) ile maddi ve gayrimaddi (maddi olmayan) bütün mallar üzerinde en geniş yetkileri veren ve hak sahibi tarafından herkese karşı ileri sürülebilen haklar aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Kişisel haklar
- B. Mülkiyet hakkı
- C. Özel nitelikli haklar
- D. Bağımsız haklar
- E. Alelade haklar

7 Sınırlı aynî haklar, hak sahibine aşağıdaki yetkilerden hangisini **vermez**?

- A. Kullanma hakkı
- B. Yararlanma hakkı
- C. İrtifak hakkı
- D. Yok etme hakkı
- E. İpotek tesis etme hakkı

8 “Kişilik (Kişi Varlığı) Hakları” ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- A. Kişilerin, değerleri para ile ölçülemeyen, paraya çevrilemeyen ancak başkalarına devredilebilen haklarıdır.
- B. Sahibi için sadece manevi bir değer ifade eden haklardır.
- C. Kişiye sıkı sıkıya bağlı haklardır.
- D. Kişilerin, özgürlüklerine karşı saldırıda bulunmaktan kaçınmalarını herkesten isteme hakkı kişilik hakları arasında yer alır.
- E. Gerçek kişiler gibi tüzel kişiler de nitelikleriyle bağdaştığı ölçüde kişilik haklarına sahiptirler.

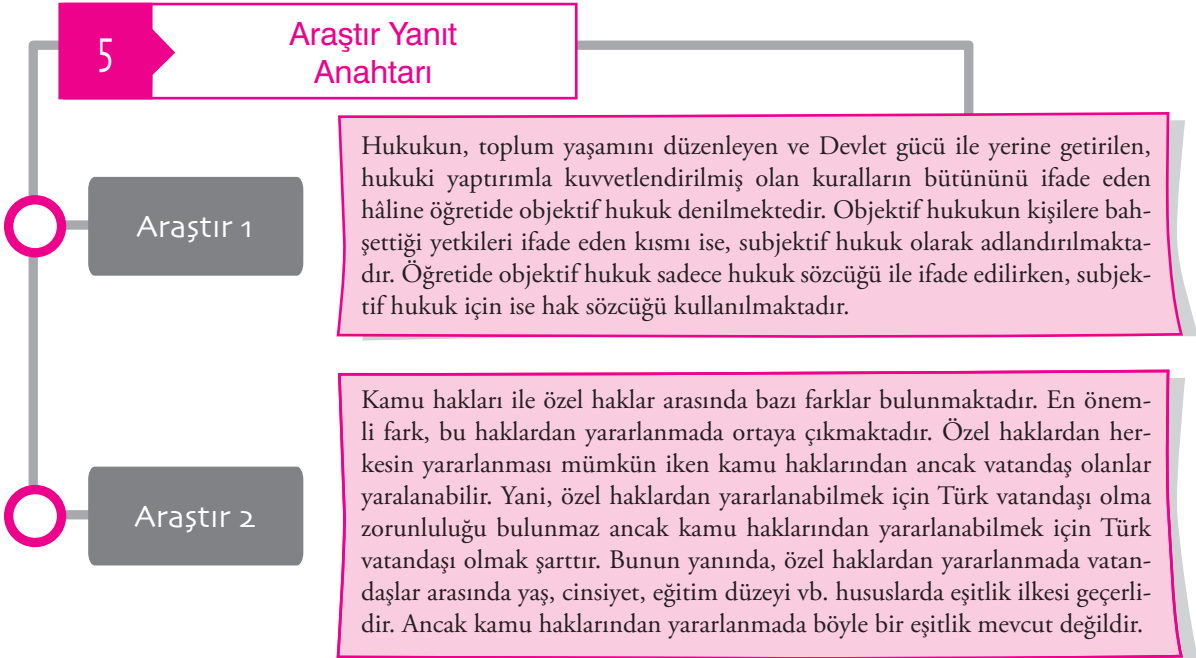
9 Yenilik doğuran haklar ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- A. Bir sözleşme kurulurken taraflardan birinin yapmış olduğu öneriyi (icabı) karşı tarafın kabul etmesi (kabul beyanı), değiştirici yenilik doğuran haklardandır.
- B. Bir taşınmazın üçüncü bir kişiye satılması halinde hak sahibine o taşınmazı öncelikle satın alabilme yetkisi veren önalım (şuf'a) hakkı, kurucu yenilik doğuran haklardandır.
- C. Kendisine ait bir taşınmazı bir başkasına devreden kişinin devrettiği bu taşınmazı daha sonra tek taraflı irade beyanı ile geri alabilme yetkisini içeren gerialım (vefa) hakkı, bozucu yenilik doğuran haklardandır.
- D. Satılanın ayıplı çıkması halinde satış bedelinden (semenden) indirim yapılmasını isteme hakkı, bozucu yenilik doğuran haklardandır.
- E. Boşanma/ayrılık talep etmek, değiştirici yenilik doğuran haklardandır.

10 Bağımsız olup olmamalarına göre özel haklar ayırıma tâbi tutulduğunda, aşağıdaki ifadelerden hangisi **söylenemez**?

- A. Alacaklının kefile karşı sahip olduğu hak, bağımlı haklardandır.
- B. İpotek hakkı bağımlı haklardandır.
- C. Bir sözleşmede yer alan faiz talepleri bağımsız haklardandır.
- D. Mülkiyet hakkı bağımsız haklardandır.
- E. Alacak hakkı bağımsız haklardandır.

1. C	Yanıtınız yanlış ise “Hak Kavramı ve Tanımı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	6. B	Yanıtınız yanlış ise “Mahiyetlerine (Niteliklerine) Göre Özel Haklar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. C	Yanıtınız yanlış ise “Kamu Hakları - Özel Haklar Ayırımı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	7. D	Yanıtınız yanlış ise “Mahiyetlerine (Niteliklerine) Göre Özel Haklar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. D	Yanıtınız yanlış ise “Kamu Hakları - Özel Haklar Ayırımı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	8. A	Yanıtınız yanlış ise “Konularına Göre Özel Haklar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. A	Yanıtınız yanlış ise “Kamu Hakları ve Türleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	9. B	Yanıtınız yanlış ise “Amaçlarına Göre Özel Haklar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. E	Yanıtınız yanlış ise “Kamu Hakları ve Türleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	10. C	Yanıtınız yanlış ise “Bağımsız Olup Olmalarına Göre Özel Haklar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Kaynakça

- Adal, Erhan: **Hukukun Temel İlkeleri**, 12. Bası, İstanbul 2012.
- Akı, Erol: **Hukukun Temel Kavramları**, 9. Bası, İzmir 2010.
- Akıntürk, Turgut / Karaman, Derya Ateş: **Medeni Hukuk**, 24. Bası, İstanbul 2018.
- Akyol, Şener: **Medeni Hukuka Giriş**, 2. Bası, İstanbul 2006.
- Anayurt, Ömer: **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, 17. Bası, Ankara 2017.
- Antalya, O. Gökhan: 4721 Sayılı **Türk Medeni Kanunu**, 4. Bası, İstanbul 2017.
- Aral, Vecdi: **Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine**, İstanbul 2012.
- Aslan, İ. Yılmaz / Şenyüz, Doğan / Kortunay, Ayhan / Deliveli, Ömür: **Hukuka Giriş**, 11. Bası, Bursa 2018.
- Ayan, Mehmet: **Medeni Hukuka Giriş**, 12. Bası, Konya 2016.
- Aybay, Aydın / Aybay, Rona: **Hukuka Giriş**, 12. Bası, İstanbul 2017.
- Aydın, Nurullah: **Hukuka Giriş**, 2. Bası, Ankara 2009.
- Aydın, Ufuk: **Temel Hukuk Dersleri**, 7. Bası, Eskişehir 2016.
- Battal, Ahmet: **Hukukun Temel Kavramları**, 9. Bası, Ankara 2015.
- Bilge, Necip: **Hukuk Başlangıcı**, 35. Bası, Ankara 2017.
- Bilgili, Fatih / Demirkapı, Ertan: **Hukukun Temel Kavramları**, 14. Bası, Bursa 2017.
- Bozkurt, Enver: **Hukukun Temel Kavramları**, 12. Bası, Ankara 2017.
- Buz, Vedat: **Medeni Hukukta Yenilik Doğuran Haklar**, 1. Bası, Ankara 2005.
- Demirbaş, Harun: **Yenilik Doğuran Haklar**, 1. Bası, İstanbul 2007.
- Erman, Hasan: **Medeni Hukuk Dersleri**, 6. Bası, İstanbul 2016.
- Gemalmaz, H. Burak: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı**, 1. Bası, İstanbul 2009.
- Gözler, Kemal: **Anayasa Hukukuna Giriş**, 26. Bası, Bursa 2017.
- Gözler, Kemal: **Genel Hukuk Bilgisi**, 17. Bası, Bursa 2017.
- Gözler, Kemal: **Hukuka Giriş**, 14. Baskı, Bursa 2017.
- Gözler, Kemal: **Hukukun Temel Kavramları**, 15. Bası, Bursa 2017.
- Gözübüyük, A. Şeref: **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, 39. Bası, Ankara, 2017.
- Gözübüyük, Şeref: **Yönetim Hukuku**, 34. Bası, Ankara 2016.
- Gözübüyük, Şeref: **Yönetsel Yargı**, 36. Bası, Ankara 2017.
- Güriz, Adnan: **Hukuk Başlangıcı**, 18. Bası, Ankara 2017.
- Hatemi, Hüseyin: **Medeni Hukuka Giriş**, 8. Bası, İstanbul 2017.
- Helvacı, Serap / Erlüle, Fulya: **Medeni Hukuk**, 5. Bası, İstanbul 2018.
- Ildır, Gülgün: **Hukuka Giriş**, 3. Bası, Bursa 2008.
- İnan, Ali Naim: **Medeni Hukuk**, 3. Bası, Ankara 2014.
- Kaboğlu, İbrahim Ö.: **Anayasal Sosyal Haklar**, 1. Bası, İstanbul 2012.
- Kayhan, Şaban: **Hukukun Temel Kavramları**, 7. Bası, Ankara 2017.
- Kılıçoğlu, Ahmet M.: **Medeni Hukuk**, 6. Bası, Ankara 2017.
- Keyman, Selahattin: **Hukuka Giriş**, 5. Bası, Ankara 2012.
- Özel, Çağlar / Cansel, Erol: **Hukuk Başlangıcı**, 6. Bası, Ankara 2015.
- Özekes, Muhammet: **Temel Hukuk Bilgisi**, 11. Bası, Ankara 2016.
- Öztan, Bilge: **Medeni Hukukun Temel Kavramları**, 42. Bası, Ankara 2017.
- Oğuzman, M. Kemal / Barlas, Nami: **Medeni Hukuk**, 23. Bası, İstanbul 2017.
- Palamut, Mehmet E.: **Medeni Hukuk**, 1. Bası, İstanbul 2004.

- Pulaşlı, Hasan / Korkut, Ömer: **Temel Hukuk**, 16. Bası, Ankara 2016.
- Reisoğlu, Safa: **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 25. Bası, İstanbul 2014.
- Sarı, H. Gürbüz: **Malvarlığı Haklarının Korunması**, 1. Bası, İstanbul 2006.
- Serozan, Rona: **Medeni Hukuk Genel Bölüm/ Kişiler Hukuku**, 7. Bası, İstanbul 2017.
- Sümer, Haluk Hadi / Ulukapı, Ömer: **Temel Hukuk Bilgisi**, 9. Bası, Konya 2015.
- Toroslu, Nevzat: **Ceza Hukuku Genel Kısım**, 24. Bası, Ankara 2018.
- Toroslu, Nevzat: **Ceza Hukuku Özel Kısım**, 9. Bası, Ankara 2018.
- Üçok, Coşkun / Mumcu, Ahmet / Bozkurt, Gülnihal: **Türk Hukuk Tarihi**, 19. Bası, Ankara 2017.
- Yılmaz, Ejder: **Hukuk Sözlüğü**, Ankara 2016.
- Zevkliler, Aydın / Havutçu, Ayşe / Gürpınar, Damla: **Medeni Hukuk**, 9. Bası, Ankara 2015.
- Zevkliler, Aydın: **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 1. Bası, Ankara 2001.

■ İnternet Kaynakları

www.turkpatent.gov.tr

<http://emsal.yargitay.gov.tr/>